

Romano džaniben

časopis romistických studií | 26. ročník | 2/2019

EDITORKA ČÍSLA:

Helena Sadílková

Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Na obálce:

Małgorzata Mirga-Tas | Three sisters (Tři sestry) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika,
135 x 135 cm, 2017 | Foto: Marcin Tas

Obsah

Sadílková Helena

Historie a historiografie nucených sterilizací romských žen v Československu a jejich přesahu do současnosti.

Úvod k tematickému číslu Romano džaniben

5

RECENZOVANÁ ČÁST

Gwendolyn Albert

Nucené sterilizace jako projev anticikanismu:

Příklad Československa a České / Slovenské republiky

21

Claud Cahn

Historický oblouk: zjedná připravovaný zákon spravedlnost pro oběti nucené sterilizace v České republice?

43

Lada Viková

V postavení „osob nehodných reprodukce“. Dokumenty svědčící o sterilizaci Romů z protektorátu během 2. světové války

71

Maija Runcis

Sociální stát a nucená sterilizace – švédská zkušenost

107

NERECENZOVANÁ ČÁST

Štefan Ivanco

Násilné sterilizácie na Slovensku:

Dvadsať rokov odvahy a angažovanosti rómskych žien

127

Ruben Pellar, Zbyněk Andrš

Historie jedné iniciativy ze sklonku osmdesátých let:

Sterilizace romských žen a romštináři

141

Paul Ůfner, Bert de Rooij, Zbyněk Andrš, Ruben Pellar

Odkupování plodnosti. Výzkum sterilizačních praktik týkajících se romských žen v Československu, který provedli Paul Ůfner a Bert de Rooij z pověření sdružení Vereniging Lau Mazirel a nadace Stichting Informatie over Charta 77.

Překlad zprávy z roku 1990 včetně jejích příloh.

147

Zbyněk Andrš
Rozhovor k dokumentaci sterilizací romských žen
 (Chminianske Jakubovany, 1988) 217

Lada Víková
Šunen Roma so pes kerel, kajso hiros ma domuken /
 Pocta skupině Čercheň z Rokycan 231

Małgorzata Mirga-Tas
Ko me som, sar andre koda saworo dogielom,
to me dadengri bući, he waś koda tengie palikieraw.../
 Kdo jsem a jak jsem ke všemu dospěla,
 to je zásluha mých rodičů, a proto jim za to děkuji... 239

RECENZE | ANOTACE

Claude Cahn: *Human Rights, State Sovereignty and Medical Ethics: Examining Struggles Around Coercive Sterilisation of Romani Women* (Edit Szénássy) 251

European Roma Rights Center: *Coercive and Cruel: Sterilisation and Its Consequences for Romani Women in the Czech Republic (1966-2016)* (Tomáš Reichel) 255

Zuzana Jurková: *Romští hudebníci v 21. století. Rozhovory s Olgou Fečovou, Josefem Fečem, Pavlem Dirdou a Janem Duždou / Romani music in the 21st century. Interviews with Olga Fečová, Josef Fečo, Pavel Dirda and Jan Dužda* (Lada Víková) 259

Vera Sokolova: *Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia* (Victoria Shmidt) 263

Małgorzata Mirga-Tas¹

Foto: Marcin Tas

¹ Jak citovat: Mirga-Tas, M., Habrovcová, J. Małgorzata Mirga-Tas [medailon]. Ko me som, sar andre koda saworo dogejlom... *Romano džaniben* 26 (2): 239–247.

Małgorzata Mirga-Tas je profesionální umělkyně – sochařka a malířka. Narodila se v roce 1978 v Zakopaném a vyrůstala v romské komunitě v obci Czarna Góra v jihozápadním Polsku, kde působí a žije dodnes.

Absolvovala uměleckou akademii Antonína Kenara v Zakopaném (obor truhlářství a výroba nábytku) a Akademii výtvarných umění v Krakově (ateliér prof. Jézefa Sękowského, obor socha), kde vynalezla vlastní techniku vyřezávání soch z lepenky.

Inspiraci pro svá díla čerpá v romských kořenech. Romové a každodenní život v romských osadách a komunitách jsou hlavním tématem jejích prací. Její díla pulzují živými barvami, silnými liniemi a mnoha ozdobnými doplňky, těmito prostředky chce poukázat na vnitřní bohatství života Romů. V roce 2014 ve své tvorbě reflektovala také téma genocidy Romů za 2. světové války, nejdůležitějším dílem z tohoto cyklu je skulptura z lepenky s názvem *Zalikierdo drom* (Přerušená cesta).

Od roku 2011 pořádá ve své rodné obci mezinárodní umělecké sympóziu v plenéru *Jaw dikh!*, z něž vydává také stejnojmenný katalog. Z plenéru 2016 vzešla putovní výstava *Kali Berga*.

Je aktivní v řadě sociálních a vzdělávacích projektů.

V roce 2014 získala stipendium od amerického vládního programu *International Visitor Leadership Promoting Social Good through the Arts*. V roce 2015 byla na 42. malířském bienále *Bielska Jesień* oceněna vyznamenáním. Tohoto bienále se zúčastnila i v roce 2017. V roce 2018 obdržela umělecké stipendium od polského ministra kultury. V roce 2019 se účastní bienále *Art Encounters* v rumunském Temešváru, 11. Mezinárodního bienále současného umění v Berlíně a její práce též prezentuje Galeria Szydłowski v rámci Varšavského víkendu galerií (*Warsaw Gallery Weekend*).

V České republice jsou její výtvarná díla zastoupena ve sbírce Muzea romské kultury. V letech 2011 a 2017 se účastnila Mezinárodního sochařského sympózia, které Muzeum romské kultury organizovalo.

Je (šťastně) vdaná, má dva (krásné) syny.

Výstavy v posledních 5 letech:

- 2015** Mirga-Tas M. / Cultural Center C. K. Norwida / Krakov / Polsko
- 2015** prezentace v rámci kolektivní výstavy uměleckých děl / Biennale of Painting Bielska Jesień 2015 /BWA City Art Gallery/ Bielsko Biala / Polsko
- 2016** Małgorzata Mirga-Tas / National Theater / Skopje / Makedonie
- 2016** Kali Berga / Jaw Dikh! Central European Event of Roma Artist / Księgarnia – Wystawa / Krakov /Polsko
- 2016** Places in the forest / Wešune Thana / pany chłopy chłopy pany / BWA

- Sokoł City Art Gallery / Nowy Sącz / Polsko
- 2017** Na pomedzi / Poľský inštitút v Bratislave – Umelecká galéria / Bratislava / Slovenská republika
- 2017 Kali Berga / Galerie Kai Dikhas / Berlín / Německo
- 2017 On the Road – Andro Drom / Mathare Art Gallery / Nairobi / Keňa
- 2017 prezentace v rámci kolektivní výstavy uměleckých děl / Biennale of Painting Bielska Jesień 2017 / BWA City Art Gallery / Bielsko Biala / Polsko
- 2017 O kosmos hino kalo / Vesmír je černý / The Universe is Black / Moravská Galerie v Brně / Česká republika
- 2017 Transcending the Past, Shaping the Future / ERIAC – The European Roma Institute for Arts and Culture / Berlín / Německo
- 2018** Prawo spojzenia / The right to look / Gallery Szara Kamienica / Krakov / Polsko
- 2018 Hidden Roma Masterpieces / Palais of the Council of Europe / Štrasburk / Francie
- 2018 Medzi Svetmi / Diera do sveta / Liptovský Mikuláš / Slovenská republika
- 2018 Young Romani Artist / Galerie Kai Dikhas / Berlín / Německo
- 2019** Speaking in One's Own Voice / Galeria Promocyjna / Varšava / Polsko
- 2019 Roma Women Weaving Europe / ERIAC a Rumänisches Kulturinstitut / Berlín / Německo
- 2019 GATE art zone 10 / Düsseldorf / Německo
- 2019 Art Encounters Biennial / Temešvár / Rumunsko
- 2019 Side thavenca / Rzaşa Gallery / Zakopané / Polsko

Zpracovala Jana Habrovcová

Małgorzata Mirga-Tas

Ko me som, sar andre koda saworo dogielom, to mre dadengri bući,
he waś koda łengie palikieraw...²

Małgorzata Mirga-Tas během workshopu v Muzeu romské kultury v rámci Týdne výtvarné kultury, 17. 3. 2016, Brno | Foto: Lenka Mitrenga, z nesbírkové kolekce Muzea romské kultury

Me som artystka Romní khate Polska. Beśaw andro śukar than maśkar o chedźi pro Spiszos andre Czarna Góra. Kodoj paś o pańi Białka terdżion Romane khera, beśaw kodoj mire romeha Marcinoha, jow tiż ehin artysta, duje mire murśorencia he mira famelijaha.

O Roma uthode peskro dżiwipen andre Czarna Góra imar igien ćirła, niko dżido koda na pametineł. Jekhte ława pał o Roma, kaj bešte ehas andre Czarna Góra, terdżion andre khangerakre kniżki, a oła kniżki ehin igien purane khate XVIII. wiekos.

Miro artystyczno drom začindźias pes imar sar somas cikńi. Miri daj phenel, kaj na ehas dżiwes, kaj te na risinaw he malinaw. Sikawawas pes andre Artystyczno szkoła, palis gielom upreder pre Akademia Artystyczno ko Krakowos. Wibarilom Romenca andre miri famelija, dada, papus, mami zorales amen chudenas, kaj pes te sikawas the

phiras andre szkoła. Siklariben ehas perdałende igien ważno. Akawka peskie duminaw, kaj koda, so kieraw adadźiwes, ko me som, sar andre koda saworo dogielom, to łengri bući, he waś koda łengie palikieraw. Na jekhwar reperaw peskie, sar koda ehas, sar somas cikńi. Ehas but ćhawe, sawore pes bawinahas, ehas but jasaben, samas ćiore, ale bachtafe. Mire papus has but ćhawe he waś koda tiż ehin man but kuzyny, chudahas pes jekh jekheha he kawka aćilas aż ko adadźiwes.

Ukonćindżiom Akademia Artystyczno pro wydźiałos rzeźba. Kodoj wikerdżiom peskri technika sar te kiereł rzeźba tekturatar, papirestar. Andro rysunkos he andro maliśagos rado łonćinaw różna rzeczy od pasteli ko akryle,

2 Autorka psala svůj medailon pro *Romano dżaniben* v romštině, v místním severocentrálním dialektu. Redakční úpravy jsou minimální a v zásadě jen sjednocují jevy, které byly v originále zapsány různě – pozn. red.

Małgorzata Mirga-Tas

Kdo jsem a jak jsem ke všemu dospěla, to je zásluha mých rodičů, a proto jim za to děkuji...

Małgorzata Mirga-Tas během workshopu v Muzeu romské kultury v rámci Týdne výtvarné kultury, 17. 3. 2016, Brno | Foto: Lenka Mitrenga, z nesbírkové kolekce Muzea romské kultury

Jsem umělkyně, Romka z Polska. Bydlím na krásném místě mezi kopci na Spiši, v obci Czarna Góra. Romové tady bydlí na břehu řeky Białky. Žiju tu se svým mužem Martinem, jenž je rovněž umělec, se dvěma synky a se svojí širší rodinou.

Romové se tu usídlili už velmi dávno, není naživu už nikdo, kdo by si to pamatoval. První zmínka o usídlení Romů v naší obci pochází z farních dokumentů. Ty jsou velmi staré, pocházejí z 18. století.

Má umělecká cesta začala, už když jsem byla malá. Moje máma říká, že nebylo dne, abych nekreslila nebo nemalovala. Studovala jsem na umělecké škole, poté jsem postoupila na Akademii výtvarných umění v Krakově. Vyrůstala jsem mezi Romy, v naší rodině rodiče, děda, babička, ti všichni nás jasně vedli k tomu, abychom chodili do školy a studovali. Vzdělání pro ně bylo velmi důležité. Myslím, že to, co dnes dělám, kým jsem a jak jsem k tomu dospěla, to je všechno jejich práce, a za to jim moc děkuji. Často vzpomínám, jaké to bylo, když jsem byla malá. Bylo nás spousta dětí, všichni jsme si hráli, bylo hodně legrace, byli jsme chudí, ale šťastní. Můj děda měl hodně dětí, a proto mám hodně bratranců a sestřenic, drželi jsme při sobě už jako děti, a tak to zůstalo dodnes.

Vystudovala jsem Akademii výtvarných umění – na katedře řezby. Tam jsem pro sebe objevila a dopracovala svou vlastní techniku, jak vytvářet sochy řezbou

Małgorzata Mirga-Tas během workshopu v Muzeu romské kultury v rámci Týdne výtvarné kultury, 18. 3. 2016, Brno | Foto: Lenka Mitrenga, z nesbírkové kolekce Muzea romské kultury

kleinaw wycinki gazetendar, cekiny, materiały he meg awer. Dodikhłom, kaj koda, so kamaw te kiereł the sikaweł, ehin andro miro iło the widział mire Romane ratestar. Koda, ko me som, ehin miro barwalipen.

Miri familija to igien łache he godziawer manuśa, but dżiene ehin wysiklarde he pał o uće szkoły. Mire den mangie kamlipen, den mangie zor, kaj pes te mareł problemenca, sawe terdżion perdał mande, he łacho ław, śaj pre łende ginaw. Śaj kokori wikidaw, so the sar kamaw te kiereł, na ćiak andre sztuka, ale tiż andre politika či andre społeczne sprawi. Waś koda tiż śaj dikhaw łache jakhenca pre kada, so jaweła tajsa the pes na daraw.

Pał e Akademia Sztuk Pięknych andro Krakowos tradlom ko Dublin, na udinias pes mangie, buzuta kodoj na beślom. Łe Romeha wisalilom pałe kie Czarna Góra the kadaj ulile pes mire ćhawe the kadaj uthodżiam peskie dżiwipen. Zaćindżiom te kiereł bući Romenca the ćhawenca. Miro artystyczno drom rozdźiał pes pro duj seri. Pre jekh siklaraw pał sztuka ćhawen andro thana, kaj beśen. Ophenaw pał Romańi kultura, historia, kieraw projekti „Romski Pstryk“. Pre awer sera kieraw bući terne the phuredere dżienenca.

Me organizinaw, esom kuratorka the koordynatorka projektu Romani Art, the so berśengro (imar ehas 6) Maśkarthanengro Pleneris perdał o Romane the na Romane Artisti andre Czarna Góra Jaw Dikh! Udziałos śaj łen dżiene, sawe załen pes kulturaha. Andro pleneris na dźiał ćiak pał e artystyczno bući, ale kamas, kaj te zathoweł pes than, kaj te ophutereł pes wakeriben pał Romengri

z kartonů. Při kreslení a malování ráda kombinuji různé techniky a materiály, od pastelů po akryl, vlepuji do obrazů výstřižky z časopisů, flitry, látky atd. Pochopila jsem, že to, co chci dělat a ve svojí tvorbě ukázat, najdu ve svém srdci, vychází to z mé romské krve. To, kým jsem, to je mé bohatství.

Moje rodina, to jsou samí hodní a chytrí lidé. Hodně mých příbuzných má vystudovanou vysokou školu. Rodina mi dává lásku, dává mi sílu čelit problémům, ale také slova útěchy, mohu se na ně spolehnout. Sama si mohu vybrat, co chci dělat, nejen v umění, ale i v politice a v sociální oblasti. Proto mohu hledět s nadějí na to, co bude zítra, a ničeho se nebojím.

Když jsem dostudovala Akademii výtvarných umění v Krakově, odjela jsem do Dublinu. Ale nelíbilo se mi tam a dlouho jsem tam nevydržela. Se svým mužem jsem se vrátila zpět k nám domů. Czarna Góra je tak místem, kde se mi pak narodily děti a tady jsme ukotvili svůj život. Začala jsem pracovat s Romy, s dospělými i s dětmi. Má umělecká dráha se mi rozeběhla dvěma směry. Na jedné straně učím umění děti tam, kde bydlí. Mluvím s nimi o romské kultuře, o historii. Pracuji na projektu „Romski Pstryk“. Na druhé straně pracuji také s mladými a se staršími lidmi.

Věnuji se organizaci různých akcí, jsem kurátorka a koordinátorka projektu Romani Art. V rámci něj u nás pořádáme každoročně – letos byl již šestý ročník – Mezinárodní umělecký plenér Jaw di kh! pro romské i neromské umělce. Účastnit se ho mohou lidé, kteří se zabývají kulturou. V rámci tohoto setkání nám ale nejde

Małgorzata Mirga-Tas během workshopu v Muzeu romské kultury v rámci Týdne výtvarné kultury, 18. 3. 2016, Brno | Foto: Lenka Mitrenga, z nesbírkové kolekce Muzea romské kultury

sytuacija andro swetos, či the sar e sztuka wpłynineł pro Roma andre politika. Jaw Dikh! Than, kaj ehin pheniben, bući, wsparcie maškar Romane artysty andre Europa.

Saworo, so kieraw, ehin pał e Romańi sytuacija andre Europa, ale tiś pał koda, so pes kiereł paše ma, dookerum, andre miri familia, andro thana, kaj bešen o Roma. Sikawaw Romńijen andro tradycyjno dźiwipen. Ophenaw andre mire obrazi pał koda, sar dźiwen o Roma maškar peste. Wikidaw kajsen dźienen, so ehin predał mande awer, ophuterde pro dźiwesutno swetos, godziawer, ćiaćikane Roma. Awer temati, sawe załen than andre miri bući, ehin pał e Romengri sytuacija pro sako dźiwes, sar ehin diskriminimen, sawi ehin ko Roma holi he nienawistno wakieriben, antigypsyism, rasizmos.

jenom o uměleckou práci, chtěla jsem, aby vznikla platforma, kde by se mohla otevírat diskuse o situaci Romů ve světě, a také o tom, jak může umění ovlivnit postavení Romů v politice. Jaw Dikh! je setkání, při kterém se v obci Czarna Góra debatuje, pracuje, a vzniká vzájemná podpora mezi romskými umělci z Evropy.

Všechno, co dělám, se nějak vztahuje k situaci Romů v Evropě, ale taky k tomu, co se děje přímo kolem mě, v mé rodině, tam, kde Romové žijí. Ukazují Romky, které žijí tradičním životem. Moje obrazy vypráví o tom, jak Romové žijí mezi sebou. Vybírám si takové lidi, kteří jsou pro mne jiní, otevření dnešnímu světu, chytří, opravdoví Romové. Další témata, jimiž se ve své tvorbě zabývám, se týkají každodenních situací Romů, především jejich diskriminace, předsudků a dalších projevů nenávisti vůči nim, anticiganismem a rasismem.

Přeložila Iveta Kokyová

Three sisters (Tři sestry) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 135 x 135 cm, 2017 |
Foto: Marcin Tas

Romani Szakira (Romská Šakíra) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 100 x 120 cm, 2013 | Foto: Marcin Tas

Romani Kali Daj III (Romská Madona III) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 100 x 130 cm, 2016 | Foto: Marcin Tas

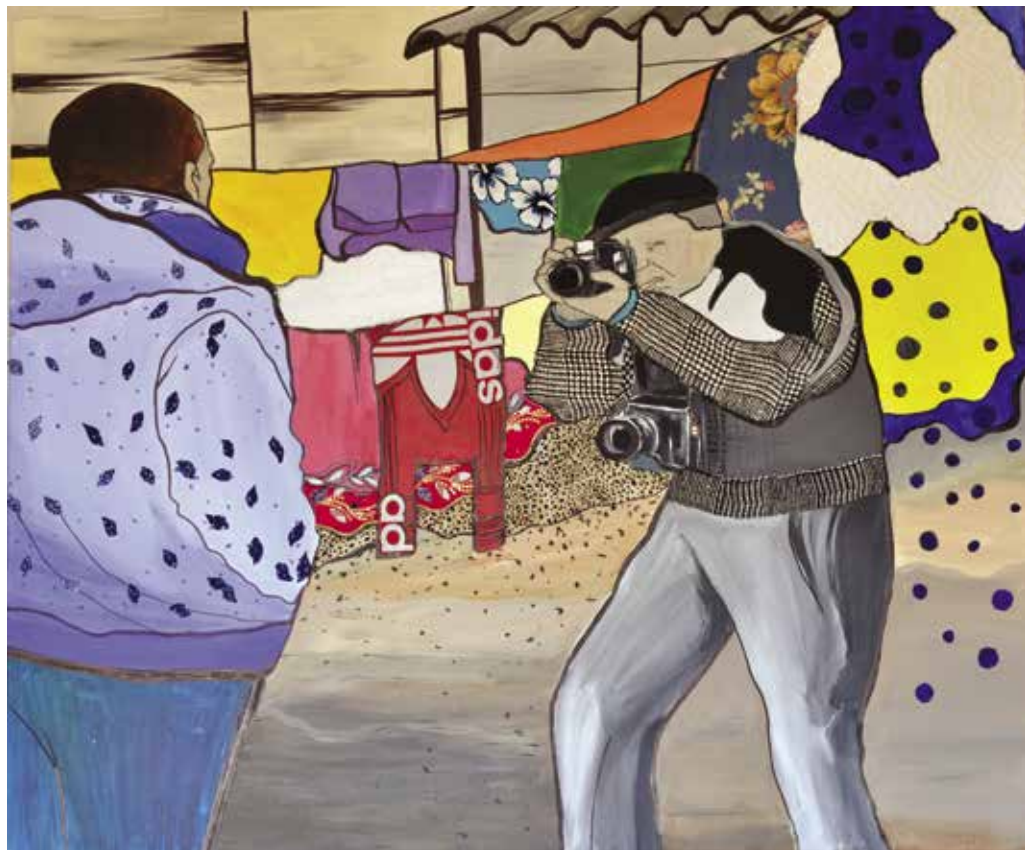
Second-hand | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 81 x 116 cm, 2013 |
Foto: Marcin Tas

Bibi Ibrona (Teta Ibrona) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 100 x 120 cm, 2013 |
Foto: Marcin Tas

Roma news (Romské noviny) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 120 x 160 cm, 2018 |
Foto: Marcin Tas

O fotografis (Fotograf) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 100 x 120 cm, 2015 |
Foto: Marcin Tas

Kie Serina (U Seriny) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 120 x 135 cm, 2018 |
Foto: Marcin Tas

Kako Zdzisius (Strýček Zdzisi) | Akryl a textil na plátně
– kombinovaná technika, 90 x 70 cm, 2015 | Foto: Marcin Tas

Dilesekro dzives (V poledne) | Tapiserie, akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 103 x 130 cm, 2019 | Foto: Marcin Tas

Dzido kašt (Živý strom) | Textil, celkové rozměry se liší dle instalace, 2016 | Foto: Marcin Tas

Wesiune thana (Místa v lese) | Textil – patchwork, celkové rozměr se liší dle instalace, 2016 | Foto: Marcin Tas

Simple stories 1 (Jednoduché příběhy 1) | Akryl a textil na tabulce – 3 x destička s obrázky na obou stranách, 20 x 20 cm každý čtverec, 2017 | Foto: Marcin Tas

Simple stories 1 (Jednoduché příběhy 1) | Akryl a textil na tabulce – 3 x destička s obrázky na obou stranách, 20 x 20 cm každý čtverec, 2017 | Foto: Marcin Tas

Andro drom (Na cestě) | Patchwork, 220 x 290 cm, 2016 | Foto: Marcin Tas

Romani Kali Daj (Romská Madona) | Akryl a textil na desce, 3 x obrazová deska oboustranná,
85 x 100 cm, 2017 | Foto: Marcin Tas

Romani Kali Daj (Romská Madona) | Akryl a textil na desce, 3 x obrazová deska oboustranná, 85 x 100 cm, 2017 | Foto: Marcin Tas

Family visit (Rodinná návštěva) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika, 140 x 105 cm, 2017 | Foto: Marcin Tas